

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

İran tarixinə nəzər saldıqda 1925 –ci ilə qədər bu ərazidə qurulan bütün dövlətlərin Azərbaycan Türklərinə məxsus olduğu üzə çıxır. Dünyanı idarə edən dövlətlərin müdaxiləsi ilə 1925-ci ildə ölmüş sayılan, heç bir dövlətçiliyi olmayan, nə olduğu bilinməyən bir millətin minillərin arxivindən, zibilliyindən çıxardılaraq xortlatıldığını və diriltildiyini görürük. Tacik əsilli dərin dövlət təşkil edilmiş bu gün bu dərin dövlət- cild dəyişərək molla qılığına girmişdir. Türk yumruğu başına dəyən Pəhləvilər hakimiyyətdən uzaqlaşdırılmışdı. Əhalinin yüzdə yetmiş beşi Türk olduğu halda dövlətçilik 25 faizlik etnik azlıqlar tərəfindən mənimşənilmədi (bu etnik azlıqlardan biri də ermənilərdir). Hətta etnik azlıqların çoxluq təşkil etdiyi Şirazda belə hər millətin öz adı var.

Türkiyə ilə Azərbaycan arasında Ermənistanı yaratdıqları kimi Türkiyə və Azərbaycanın Orta Asiya (Türküstan) ilə əlaqələrini qapadaraq İran adlı etnik azlıq dövləti yaratmışlar. Bu dövlətin rəsmi ideologiyasını hazırda Fələstin ağısı və Məhərrəmlik ağısı təşkil edir. İran nüfuzunun eksəriyyətini və ən fəal, ən qiymətli təşkil edən millət Türklərdir. Lakin bunların İranda vəziyyəti çox acınacaqlı və faciəlidir. Bunları tacik əsillilər özlərini yuxarı irq sayaraq davamlı olaraq aşağılıyırlar. Lakin dərk etmirlər ki "tacik idarə edir ,türk döyüşür, qoruyur" fəlsəfəsi tarixdə nəhəng imperiyalar qurmuş bir millət üçün keçərlidir deyil və olmayacaq. Bunun intiqamı çox dəhşətli olacaq. Bu dövlətdə dini mövqelərimiz "molla" deyilən bir böyük cahil, avara adamların əlindədir. Bu məktəbdən çıxmış mollalar həqiqi islam dinini və alimlərini sevmirlər. Burada xalqın milli mövcudluğu belə sui-qəsd altına alınmışdır. Xalqın öz dilinə qədər müdaxilə edilmiş, məktəblərdə türk dili qadağan edilmişdi. Məlumdur ki ,1925-ci ildən bəri (Rza şah Pəhləvi) Azərbaycan Türkcəsi rəsmi olaraq (hətta türk ailələrində belə) işlədilməsi qadağan idi. Bu gün bu dilə qəzət, kitab nəşriyyatı da şiddətlə təqib edilməkdədir. Bu gün az sayda dini kitablar istisna olmaqla İran Azərbaycanında türkcə başqa kitablara az təsadüf edilir. Kərbala mərsiyələrindən və ağıllarından başqa türkcə heçnə mövcud deyil. Azərbaycan Türkləri Tacik əsilli xalqların əsarəti ilə bərişməmiş, zaman-zaman öz dövlətçiliklərini bərpa etməyə çalışmışdılar. Hazırda bu gün dünyada ruhanilər tərəfindən idarə edilən cəmi iki dövlət var. Bu dövlətlər İran və cırdan dövlət Vatikanıdır. Güney Azərbaycanda milli azadlıq mübarizəsinə bir örnək də 1945-ci il dekabrın 12-də (21 Azər) yaradılan Azərbaycan Milli Hökumətidir.

1945-ci il dekabrın 12-də Təbrizdə Azərbaycan Milli Məclisi açıldı. Azərbaycan Milli Məclisi

si 1945-ci il dekabrın 12-də (21 Azər) açılan günü keçirdiyi iclasında Azərbaycan Milli Hökumətini (AMH) təşkil etməyi Seyid Cəfər Pişəveriyə tapşırırdı. Seyid Cəfər Pişəveri həmin gün Məclisin günortadan sonrakı iclasında Milli hökumətin tərkibini aşağıdakı heyətlə Məclisin müzakirəsinə və təsdiqinə təqdim etmişdir :

Baş nazir (vəzir)-Seyid Cəfər Pişəveri.

Daxili İşlər Naziri-Salamulla Cavid.

Xalq qoşunları naziri-Cəfər Kavyan.

Kənd təsərrüfatı naziri-doktor Mehtaş.

mandanlığı maddi köməkdən əlavə, müxtəlif növ ağır silahları, hərbi təlimatçıları və 40 "dörd motorlu" bombardımançı təyyarələri, İkinci Dünya müharibəsində Avropa və Orta şərqdəki döyüşlərdə fərqlənən dörd nəfər təlimatçı hərbi təyyarəçini İran ordusunun ixtiyarına qoymuşdur. Qafqazdakı döyüşlərdə Pəhləvi ordusunun Şərq böliyyəsinə Milli hökumətin ordusu ağır zərbələr endirsələr də, qeyri-bərabər döyüşdə xeyli itki verdikdən sonra onlar geri çəkilmək məcburiyyətində qalırlar. Seyid Cəfər Pişəverini yaxın bir neçə silahdaşı ilə "məsləhət" ünvanı ilə Sovet Azərbaycanına gətirmiş ruslar tərəfindən əvvəl Culfaya, sonra Naxçıvana aparıldı.

övladı Qismət Nəbiulla oğlu Tağıyev 1950-ci il dekabrın 24-də Gəncə şəhərində doğulub və burada ailə həyatı qurub. Ali təhsilli tarixçidir. Həyat yoldaşı Bəsirə xanım ilə çiyin-çiyinə iki türk övladı böyüdüblər. Övladları Rufin və Rufan da ali təhsillidir. Bu yaxınlarda 70 yubiley yaşını qeyd etmiş Qismət Tağıyev eyni zamanda "Türküstan" qəzetinin daimi oxucularından biridir.

Qismət Tağıyevyevin bir fə dai övladı kimi Güney Azərbaycanda mövzusunda baxış və düşüncələri hər zaman diqqət cəlb edir. Qismət bəyin söylədikləri:

Bildiyiniz kimi, 1945-ci il dekabr ayının 12-də İran təqviminə Azərbaycanın 21-də Güney Azər

sında və özəl kanallarda xalqla bölüşə bilər. Hər dəfə İran dövlətinin "Səhər" telekanalına baxıram, onların "Kompas" verilişi zamanı "21 Azər" hərəkatı Seyid Cəfər Pişəverinin milli azadlıq hərəkatı mövzusunda çox danışılır, düzdür başqa fikirdə, bu da onu göstərir ki, İranın hərbi feodal molla rejimi "21 Azər" adından qorxur, yoxsa bu qədər öz telekanallarında bu hərəkata yer ayırmazdılar.

Doğrudur, indi Güney Azərbaycan mövzusunda çox yazılır, gözəl verilişlər televiziya göstərilir. "Günəz" TV –ni xüsusi ilə qeyd etmək istərdim. İstərdim bu televiziya ADP-nin rəhbərləri, veteran fədailər öz keçmiş həyatlarından və indi çağdaş dövrdə

Güney Azərbaycanda 21 Azər Azadlıq Hərəkatı

Maarif naziri-Məhəmməd Biriya.

Səhiyyə naziri-doktor Urəngi. Maliyyə naziri-Qulamrza İlahmi.

Ədliyyə naziri-Yusif Əzma. Poçt-teleqraf naziri-Mirzə Rəbi Kəbiri.

Ticarət və İqtisad naziri –Rza Rəsuli.

Rusların tələb və hədəsi ilə Pəhləvi qoşununa müqavimət göstərilməməsinə məqbul sayırlar. Halbuki F.İbrahimi, Q.Danişan, M.Çeşməzər, N.Cahanşahlı sona qədər müqavimət göstərilməsinin tərəfdarıydı.

1946-cı il dekabr ayının 13-də ABŞ və Böyük Britaniya tərəfindən dəstəklənən İran ordusu

baycanda Seyid Cəfər Pişəverinin rəhbərliyi ilə milli hökumət quruldu. Düzdür, bu hökumət 1 il ömür sürdü. Ancaq onun gördüyü işlər hələ indiyə qədər Təbriz, Ərdəbil və Güney Azərbaycanda hələ də danışılır və bu gün də yad edilir. 21 Azər hərəkatı uşaqlıqdan bizim yaddaşımızda həkk olub. Hər il səbirsizliklə bu əla-

gedən proseslərdən fikirlərini bizim ilə bölüşdürsünlər. Güney Azərbaycanda müqəddəs vətənin və xalqın səadətini yolunda, azadlıq və tərəqqisi yolunda fədakar qəhrəmanları çox olan bir xalq yavaş-yavaş solan çiçək, solmuş ot kimi başını aşağı dikərək, cahil və avara sepaq molla rejiminin əlində əsir qalıb, azadlıq və istiqlaliyyətini itirmişdir.

Son illər Güney Azərbaycanda baş verən VI –VII əsrlərdəki feodal rejimləri xatırladan rejimə qarşı baş verən milli-azadlıq hərəkatı bütün dünyaya səs salıb. 40 milyondan çox olan bir xalqın geniş təbəqələrini əhatə etmiş bu hərəkat qabaqcıl hərəkatı olmaqla, zəmanəmizin ən görkəmli tarixi hadisələri sırasına çıxmağa can atır .

Azərbaycan Türklərinin Güney Azərbaycanda və ölkənin hər yerində yaratdığı bütün sənət və mədəniyyət abidələri "Böyük fars" mədəniyyəti və sənətinin "üzvi bir hissəsi" kimi qələmə verilmişdir. Ağır təzyiqlər belə Azərbaycan Türklərini İran içəri-sində əridə bilməmiş və bilməyəcəkdir. Təbrizi Şiraza, Ərdəbil İsfahana oxşada bilməzlər. Dövlət aparatı və məmurları farslardan olsa da, idarələrdə fars dili hökm sürsə də, məktəblərdə, ali məktəblərdə dərslər fars dilində aparılsa da Azərbaycanın öz ruhu öz ələmi və öz zövqü məhv olub getməmişdir. Əksinə, təzyiqlər artıqda Azərbaycanda azadlıq uğrunda mübarizə daha da şiddətlənəcəkdir. Zülm çoxaldıqca oyanış və azad nəfəs almaq həsrəti də güclənəcəkdir. Terror, dar ağacları, şallaqlarla, həbslərlə xalqın azadlıq hərəkatına son qoymaq və çürümüş ictimai münabətləri əbədi saxlamaq olmaz. "21 Azər" hərəkatının səpdiyi toxumların bəhrə verdiyini, tökülmə qanların nəhaq olmadığını, zəhmətlərinin bəhrə verdiyini gələcək nəsillər görəcəklər və yaşayanlara təşəkkür, şəhidlərə Allahdan rəhmət diləyəcəklər. Mən buna yüzdə yüz inanıram və o gün uzaqda deyil !

Son illər Güney Azərbaycanda baş verən VI –VII əsrlərdəki feodal rejimləri xatırladan rejimə qarşı baş verən milli-azadlıq hərəkatı bütün dünyaya səs salıb. 40 milyondan çox olan bir xalqın geniş təbəqələrini əhatə etmiş bu hərəkat qabaqcıl hərəkatı olmaqla, zəmanəmizin ən görkəmli tarixi hadisələri sırasına çıxmağa can atır . Bu hərəkat genişlənməli bütün dünya görməlidir ki, bu türk milləti ağır tarixi şəraitdə, coğrafi və siyasi vəziyyətin törətdiyi əngəllərə, məruz qaldığı istibdad, əsarətə də baxmayaraq bu xalq əsrin azad, demokratik xalqları sırasına çıxmağa can atır

Yuxarıdakı tərkib Məclis tərəfindən təsdiqlənəndən sonra Zeynalabdin Qiyami Ali Məhkəmənin rəisi, Firudin İbrahimi isə Baş prokuror vəzifələrinə təyin olunmuşdu.

Azərbaycan Milli Hökumətinin paytaxtı Təbriz şəhəri olmuşdur. Urmiya, Zəncan, Ərdəbil, Xoy, Marağa milli hökumətin nəzarət etdiyi ərazidə yerləşirdi. Cəmi bir il mövcud olmasına baxmayaraq, Azərbaycan Milli Hökuməti Qacar dövlətinin süqutundan sonra Cənubi Azərbaycanda müstəqil müasir milli dövlətçilik cəhdi olmuşdur.

Pəhləvi qoşunları Azərbaycan üzərinə geniş miqyaslı hücum keçərkən ABŞ Baş Hərbi Ko-

Təbrizə daxil oldu. Azərbaycan Milli Hökumətinin ərazisinin tam nəzarətə alınması Azər ayının son günlərində (dekabrın 18-19-da) mümkün olmuşdur. "Beləliklə Azərbaycanda bütün xalqın, bütün mütərəqqi qüvvələrin iştirakı ilə əmələ gəlmiş böyük və qüdrətli bir milli-demokratik hərəkat qan dəryasında boğduruldu." Beləcə, bir il mövcud olmuş Azərbaycan Milli Hökuməti qanlı soyqırım və zor gücünə süqut etdi. Bu hökumətin süqutundan sonra bu hökumətin əsgər və dövlət məmurlarından bəziləri mühacirətə getməyə məcbur oldu.

Əslən Güney Azərbaycanın Ərdəbil şəhərindən olan fə dai

mətdar günü gözleyirdik. Evimizdə çox uşaqlı idik və sevinirdik ki, atamız bizi 21 Azərə aparacaq və biz başqa fə dai uşaqları ilə görüşərdik. "21 Azər" hərəkatı bir bayram əhval-ruhiyyəsində Gəncədə Sovet dövründə keçirilirdi. Bakıdan tanınmış siyasi xadimlər, yazıçılar şairlər mədəniyyət işçiləri iştirak edərdilər. Hələ sovet rejimi dövründə yarım leqal vəziyyətdə yaşayan Güney Azərbaycan demokratları, fədailər və onların uşaqları "21 Azər" hərəkatı tədbirlərində çox aktiv iştirak edərdilər. Ancaq indi Azərbaycan müstəqil bir dövlətdir və hər bir şəxs öz fikrini, düşüncələrini açıq şəkildə müstəqil qəzet və jurnallarda, dövlət televiziya-